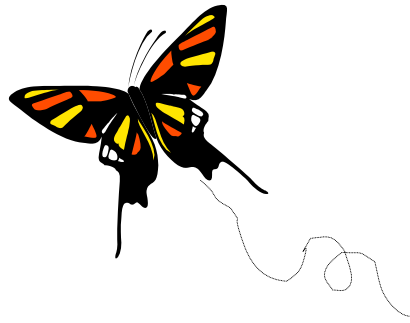

Protocol bij ernstige ziekte, overlijden en rouw

Door Anneke Blokzijl
November 2019

Protocol bij ernstige ziekte, overlijden en rouw

Inleiding

In dit protocol beschrijven we de procedurele stappen die in voorkomende gevallen op onze school genomen worden. We realiseren ons dat iedere situatie op zich staat en het handelen nooit in strakke procedures te vatten is, maar vinden het desondanks belangrijk dat er vooraf richtlijnen vastgesteld zijn. Er is getracht om rekening te houden met verschillende aspecten van verlies. Het verlies van gezondheid bij ernstige ziekte bij kinderen, ouders, leerkrachten/medewerkers en in hun gezin. Het verlies van een kind, ouder van een kind, leerkracht, medewerker van school, ouder/kind/partner van leerkracht.

In alle gevallen is de schoolleiding, in de persoon van de directeur en bij diens afwezigheid de intern begeleider, de aanspreekbare persoon voor de collega's.

De te ondernemen acties zullen door de directeur altijd in overleg met de intern begeleider en de betrokken leerkracht(en) genomen worden, maar nooit zonder overleg met de familie, partner en/of andere naasten van de betrokkenen.

Dit protocol bestaat uit meerdere delen:

Deel 1 Checklijsten incl lijst boekenlijst en informatiepunten

Deel 2 Theorie over rouwverwerking

Deel 3 Verwerkingvormen

Deel 1 Checklijsten

1. Algemene Checklist

Het bericht komt binnen

- A. Bij ongeval/overlijden waarbij school betrokken is
- B. Bij overlijden buiten schooltijd
- C. Bij ernstige ziekte ouder, kind, medewerker, leerkracht

Het crisisteam

Informatieverstekking

Vertellen van het nieuws aan kinderen en ouders

Contacten ouders

Begeleiding tussen overlijden en uitvaart

Nazorg

- 2. Checklist bij ernstige ziekte en het overlijden van een leerkracht
- 3. Checklist bij het overlijden van een ouder, broer of zus van een leerling uit een groep
- 4. Checklist bij het overlijden van een medewerker binnen de school
- 5. Checklist bij het overlijden van ouders/partner/kinderen van leerkracht, medewerker etc.
- 6. Standaard brieven/formulieren
- 7. Boeken/informatie

1. Algemene checklist

1.1 Het bericht komt binnen

Indien de bringer van het bericht het persoonlijk komt vertellen, neem hem/haar direct mee naar een rustige ruimte. Zorg, indien nodig, voor opvang van je groep en/of roep z.s.m. de directeur/ intern begeleider

- Geef voldoende ruimte en tijd om de bringer zijn/haar boodschap te kunnen vertellen.
- Geef aan, nadat de boodschap is gebracht, dat de school alle hulp zal bieden waar dat nodig is.
- Bij telefonisch bericht of via andere sociale media neem je contact op met directeur om verdere afspraken te maken.

A. Bij een ongeval, bij een overlijden op school of een overlijden waarbij de school betrokken is, zorgt de ontvanger voor:

- er wordt naar de toedracht gevraagd, naam leerling en groep noteren
- toezeggen dat er iemand zal terugbellen, vragen op welk nummer men bereikbaar is en op welk tijdstip
- de opvang van degene die het meldt en de eventuele getuigen
- zorgt ervoor dat bericht tot nader order geheim blijft
- de overdracht van de melding aan de directeur/waarnemend directeur

Directeur en ontvanger:

- verifiëren de omstandigheden waaronder en waar de gebeurtenis plaats vond
- contact zoeken met intern begeleider om het protocol te volgen
- brengen zonodig de hulpverlening op gang
- gaan na of iedereen op school is die er moet zijn
- zorgen ervoor dat leerlingen die zich op de plaats van het ongeval bevinden naar school worden gehaald
- gaan de gegevens van de overledene na
- zorgen ervoor dat het bericht tot nader order geheim blijft
- zoeken contact met de nabestaanden (eventueel in samenwerking met politie, huisarts, schoolarts, slachtofferhulp, e.d.).
- directeur roept crisisteam samen (zie voor taken etc verderop)
- de aanpak van berichtgeving naar broertjes en zusjes toe die op school zijn indien ongeluk onder schooltijd plaatsvindt, zal moeten lopen volgens vast plan:
  - Hoe worden zij op de hoogte gebracht en door wie? (liefst ouders, als nabestaanden vragen, met medeweten van ouders, of school dat wil doen, gebeurt dit in samenspraak/ nooit alleen dit gesprek voeren/ met IB'er erbij is een goede optie)
  - Blijven de broertjes en zusjes op school of gaan ze naar huis? Gaan deze kinderen naar huis of naar familie? Zo ja, naar wie? Welk adres en welk telefoonnummer? Familie op de hoogte stellen van opvangadres.

Bij andere omstandigheden:

- de melding verifiëren, wanneer het bericht niet afkomstig is van de familie of andere bevoegden
- zorgen voor informatie over wie, wat, waar en hoe het is gebeurd
- geheimhouding van het bericht tot nader order.

B. Bericht van een ernstig ongeluk of overlijden van een leerling buiten schooltijden

Directeur:

- de melding verifiëren, wanneer het bericht niet afkomstig is van de familie of andere bevoegden
- zorgen voor informatie over wie, wat, waar en hoe het is gebeurd
- neemt contact met Intern Begeleider op om gezamenlijk het protocol te volgen
- zoekt contact met de nabestaanden. Houd hierbij rekening met cultuurverschillen!
- roept crisisteam samen, met geheimhouding van het bericht tot nader order
- directie geeft het bericht door aan het team

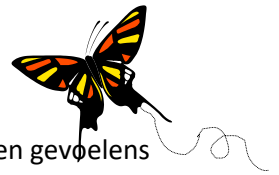
C. Bij ernstige ziekte ouder, kind, medewerker, leerkracht

Directeur:

- de melding verifiëren, wanneer het bericht niet afkomstig is van de familie of andere bevoegden
- directie geeft het bericht door aan het team, met geheimhouding van het bericht tot nader order
- overleg met de ouder/medewerker/leerkracht hoe zij wensen dat kinderen, ouders op de hoogte gesteld worden
- neemt contact met Intern Begeleider op om gezamenlijk het protocol te volgen mbt het vertellen van verdrietig nieuws en het verstrekken van informatie

1.2 Het crisisteam

Zo spoedig mogelijk wordt een crisisteam samen geroepen om de nodige activiteiten te ontwikkelen en te coördineren. Dit team bestaat uit de directeur, de groepsleerkracht, de intern begeleider en eventuele externe deskundige. De directeur is de eindverantwoordelijke.

Van dit crisisteam wordt een professionele opstelling verwacht. Belangrijk hierbij is: je eigen gevoelens en gedachten tegenover de dood, de eigen betrokkenheid bij de overledene, je eigen emoties etc. Als een groepsleerkracht en/of anderen problemen hebben met de professionele opstelling, kunnen ze de hulp invoeren van de collega's en/of GGD.

Het crisisteam is verantwoordelijk voor:

- informatie van de betrokkenen
- organisatorische aanpassingen
- opvang van leerlingen en collega's
- contacten met de ouders¹
- regelingen in verband met rouwbezoek en uitvaart
- de rouwadvertentie plaatsen
  - namens wie? (personeel, MR, leerlingen).
  - we kiezen voor één gezamenlijke advertentie.
  - voor welke krant(en) kiezen we?
  - zorg bij meer advertenties, dat ze bij elkaar in dezelfde editie en op dezelfde dag in de krant komen
- controleer de juiste spelling van de (voor -)namen.
- administratieve afwikkeling
- nazorg van de betrokkenen

1.3 Het verstrekken van de informatie

Het crisisteam gaat na wie geïnformeerd moet worden over het overlijden:

- het personeel
- de klas van de leerling/ leerkracht
- familieleden zoals broertjes of zusjes neven en nichten die op school zitten
- overige leerlingen (denk ook aan de leerlingen in de gymzaal, op excursie, schoolreis e.d.)
- ouders, ouderraad, medezeggenschapsraad
- schoolbestuur/ contactpersoon van de school
- personen en instanties die mogelijk contact opnemen met de familie zoals externe hulpverlening, leerplichtambtenaar, GGD e.d.

Het crisisteam spreekt af wie er wie informeert. Bijzonder aandacht moet er zijn voor de nauwst betrokkenen. Zeker zij moeten het bericht op een zorgvuldige wijze krijgen.

1.4 Het vertellen van het verdrietige nieuws aan de kinderen

Aandachtspunten vooraf:

Als team vooraf samenkomen en onderstaande punten bespreken: hierin kan de intern begeleider een leidende rol spelen. Er is dan tevens ruimte voor eigen emoties en vragen.

De groepsleerkrachten bereiden zich voor op het gesprek met hun klas. Het kan zijn dat er leerkrachten zijn die erg veel moeite hebben om met deze tijding de klas in te gaan.

- Creëer een sfeer waarin het mogelijk is om te zeggen dat je er moeite mee hebt. Of misschien wel: dat je het niet kunt. Bekijk in hoeverre je elkaar kunt ondersteunen met tips.
- Er wordt gezamenlijk overlegd op welk tijdstip het nieuws aan alle groepen wordt gebracht. Advies begin bij de oudste leerlingen, aan hen kan je vragen het nieuws tot bepaalde tijd voor zich te houden totdat alle kinderen ingelicht zijn. Zij blijven zolang in de klas.
- Zorg – indien mogelijk – dat een van de leerkrachten/ directeur/ intern begeleider erbij aanwezig is en kan bijspringen: het kan zijn dat er leerlingen zijn die extra opvang nodig hebben.

---

¹ Lees voor ouders: verzorgers, voogden, pleegouders

- Probeer de opvang zoveel mogelijk binnen de klas te houden, maar zorg dat er een ruimte is waar leerlingen naar toe kunnen die alleen willen huilen of erg overstuur zijn.
- Wees erop voorbereid dat deze jobstijding andere verlieservaringen kan reactiveren, zowel bij de leerlingen als bij de leerkracht.
- Zorg dat je werkvormen bij de hand hebt die verwerking stimuleren (zie enkele voorbeelden in dit protocol).
- Geef, i.o.m. de kinderen hier ruimte voor of ga extra naar buiten (m.n. jongens willen dan bewegen) voordat je de lessen weer oppakt.
- Bereid je goed voor: wat ga je zeggen en hoe, welke effecten kun je verwachten. Dit afhankelijk van de leeftijdsgroep (zie hiervoor de bijlage 1, welke je ook aan ouders kan mailen)

De mededeling:

- Begin met een inleidende zin.
- Vertel het hoe, waar en wanneer van de gebeurtenis.
- Breng het bericht over zonder eromheen te draaien.
- Geef in eerste instantie alleen de hoogst noodzakelijke informatie.
- Neem voldoende tijd voor emoties.

Wanneer de emoties wat luwen en de kinderen vragen hoe het verder moet, kun je overstappen naar de volgende informatie:

- Vertel hoe het contact verloopt met de familie.
- Geef uitleg over gevoelens van verdriet die naar boven kunnen komen (een ieder verwerkt het verdriet op zijn eigen manier, huilen mag, niet huilen is ook normaal).
- Vertel de leerlingen dat ze bij de leerkracht/intern begeleider terecht kunnen voor een persoonlijk gesprek of vragen. Dat ze ouders, broertjes/zusjes ontzien bij hun vragen.
- Laat de kinderen weten hoe het programma van deze dag en van de komende dagen er uit zien.
- Geef, als er naar gevraagd wordt, heel summier uitleg over rouwbezoek en uitvaart² (vaak kan dat beter in een later stadium).

Organisatorische aanpassingen

- Als leerlingen persé naar huis willen, ga dan na of de ouders thuis zijn, op de hoogte zijn en hun kind kunnen ophalen of zorg voor begeleiding naar huis.
- Kijk kritisch naar de activiteiten die de school de komende dagen organiseert, zoals feesten, sportdagen e.d.. Wellicht is de afgelasting of uitstel nodig.
- Regel desgewenst de organisatie van een afscheidsdienst op school
- Overweeg om de school te sluiten op de dag van de uitvaart.

1.5 Contacten met ouders

Contacten met ouders van de overleden leerling

Het eerste bezoek

- In overleg neemt de directeur of de groepsleerkracht:
  - nog dezelfde dag contact op
  - maakt voor dezelfde dag eventueel een afspraak voor een huisbezoek.
- Ga bij voorkeur samen.(Intern begeleider kan ondersteunen)
- Houd er rekening mee dat het eerste bezoek meestal een uitwisseling van gevoelens is.
- Vraag of je een tweede bezoek mag brengen om wat verdere afspraken te maken.

De tweede dag

- Vraag wat de school kan betekenen voor de ouders.
- Overleg over alle te nemen stappen:

---

² Lees voor uitvaart: begrafenis, crematie

- Bezoekmogelijkheden van de leerlingen
- Het plaatsen van een rouwadvertentie
- Het afscheid nemen van de overleden leerling
- Bijwonen van de uitvaart
- Bijdragen aan de uitvaart
- Afscheidsdienst op school
- Vlag half stok hangen.

Contacten met de ouders van de overige leerlingen

- Informeer de ouders via een brief over: (dit na overleg met ouders overleden leerling)
  - de gebeurtenis
  - organisatorische (rooster) aanpassingen
  - de zorg voor de leerlingen op school
  - contactpersonen op school
  - regels over aanwezigheid
  - rouwbezoek en aanwezigheid bij de uitvaart
  - eventuele afscheidsdienst op school
  - nazorg voor de leerlingen
  - rouwproces bij kinderen en problemen die zich daarbij kunnen voordoen.(zie bijlage 1)

1.6 Begeleiding tussen overlijden en uitvaart

- Heb veel aandacht voor gedrag/verdriet van je leerlingen
- Creëer een herinneringsplek in de groep: Haal de lege stoel niet meteen weg. Bedenk met de groep hoe je de overleden het best kunt gedenken: foto, kaars, bloemen, attributen van het kind, geliefd speelgoed e.d.
- Creëer een herinneringsplek in een centrale ruimte: Maak een gedenkhoek: mooi kleed op tafel, altijd brandende kaars in stolp, foto overledene, blanco boek om in te schrijven/tekenen, pennen, potloden, achterwand om tekeningen op te hangen bv sterrenhemel (zie deel 3)
- Creëer veel ruimte voor de vragen die leerlingen hebben. Sommige leerlingen die niet zo verbaal zijn, uiten zich beter creatief, bijv. door te tekenen. Voor de kleuters kan spelen, bijv. in de poppenhoek (begrafenisje spelen) de verwerking bevorderen.
- Maak zonodig gebruik van speciale lessen om met de leerlingen te praten over hun gevoelens en te werken aan het afscheid nemen. (zie deel 3 verwerkingsmogelijkheden met oa spiegelverhalen)
- Elke dag na het overlijden wordt de dag begonnen met een moment van aandacht rondom het overleden kind. Dit gaat door zolang de behoefte er is. Kinderen van hogere groepen kunnen hun vragen in een “vragendoos” stoppen. Deze vragen worden tijdens de klassengesprekken behandeld.
- Spreek af wie het contact met de ouders onderhoudt, overleg dit met het crisisteam. Stimuleer klasgenootjes op bezoek te gaan (als de ouders dit op prijs stellen).
- Ga, na overleg met de ouders van de overleden leerling, met de kinderen aan het werk om bijdrage te leveren voor diensten(en); teksten, tekstboekjes maken, muziek maken, bloemen dragen, enz.
- Spreek af wat de kinderen nog meer kunnen doen bij de verschillende diensten.
- Controleer zonodig of de overleden leerling toonbaar is alvorens de kinderen op rouwbezoek gaan.
- Bereid het bijwonen van de uitvaart goed voor. Vertel aan de leerlingen wat ze kunnen verwachten.
- Is er een vlaggenstok op school, overweeg dan de vlag halfstok te hangen.
- Organiseer eventueel, in overleg met de ouders, een afscheidsdienst op school om zoveel mogelijk leerlingen de kans te geven afscheid te nemen.
- Vang de leerlingen na de uitvaart op om nog even na te praten, in een nader te bepalen locatie.

1.7 Nazorg

- Creëer een blijvende plek voor de overledene, maar laat leerlingen ook merken dat het leven weer doorgaat. Stem daarin ook af wanneer de plek langzaam opgeruimd wordt.

- Probeer zo mogelijk de dag na de uitvaart weer te starten met de lessen.
- Organiseer gerichte activiteiten om het rouwproces te bevorderen zoals schrijven, tekenen, muziek maken of het werken met gevoelens.
- Let op signalen van kinderen die het moeilijk hebben. Sommige kinderen stellen hun rouw uit en tonen pas na maanden verdriet.
- Let vooral op risicoleerlingen, zoals kinderen die al eerder een verlies hebben geleden.
- Geef kinderen die moeite hebben met het verwerken van verlies individuele begeleiding. (zie hiervoor advies over cirkels van rouw, verliesverwerking via CJG of particulieren)
- Sta af en toe stil bij herinneringen, besteedt aandacht aan speciale dagen zoals de verjaardag en de sterfdag van de overleden leerling.
- Denk op speciale dagen ook aan de broers, zussen en de ouders van overleden leerling. Tip: noteer dat een jaar vooruit in je agenda
- Heb oog voor de moeilijke momenten van de ouders van de overledene: schoolreisjes, ouderavonden en dergelijke een kaartje of een ander gebaar op die momenten is voor de ouders heel ondersteunend. Vraag de ouders van de leerling waar ze behoefte aan hebben. Nodig ze uit bij belangrijke gebeurtenissen: musical, presentatie project etc
- Rond aan het einde van het schooljaar iets af met de leerlingen van de groep van de overledene.
- Houd oog voor broertjes en zusjes van het overleden kind.
- Bij een eerstvolgende officiële schoolbijeenkomst kan de overledene gememoreerd worden

1.8 Administratieve zaken

Handel de administratieve zaken zorgvuldig af.

- Ga zorgvuldig om met alles wat er van het overleden kind nog op school is: voor ouders zijn deze heel waardevol. Geef geen bezittingen mee aan broertjes of zusjes!
- Tijdens de latere contacten kunnen ook financiële zaken ter sprake komen, zoals eventueel (gedeeltelijke) restitutie van ouderbijdragen.
- De leerling uitschrijven.

2. Checklist bij ernstige ziekte en het overlijden van een leerkracht

2.1. Het bericht komt binnen:

- mondeling, telefonisch, via post, advertentie of via officiële mededeling.
- diegene die het bericht ontvangt meldt dit aan de directie. En houdt dit geheim.
- als het bericht niet rechtstreeks van partner, arts of politie komt, moet eerst gecontroleerd worden of de berichtgeving juist is. Dit doet de directie.
- de directie geeft het bericht door aan het team en het bestuur

Bij levensbedreigende ziekte

- Directeur gaat op bezoek bij de leerkracht en familie en overlegt wat en hoe het team, leerlingen en ouders op de hoogte gesteld worden. Hierbij denken aan:
  - melden wanneer de klas ingelicht wordt: !! leerkracht zelf laten vertellen als ze het wil/kan-dit met doel dat het goed is samen in verdriet oplopen.
  - dan ook opvang voor ouders met koffie/thee????
  - verzoek ouders het zelf de kinderen te vertellen (veilige omgeving)
  - begeleiden de l.l. van de groep wat ze nodig hebben, inschakelen GGD, ruggespraak schoolarts
  - In de brief aan ouders feitelijke info geven, dit iom de leerkracht: ongeneeslijk / prognose
- Namens het team heeft iemand regelmatig contact met de familie.
- Bij verblijf thuis of in het ziekenhuis wordt, in overleg met de familie, een bezoekenregeling van het team opgesteld.
- Regelmatig iets namens het team sturen.
- De klas maakt voor de leerkracht een attentie.
- Als de familie akkoord gaat: melding in de nieuwsbrief + adres.
- Als de familie akkoord gaat wordt er in alle klassen aandacht aan de zieke besteed.
- Als de familie akkoord gaat kunnen ook de kinderen van de andere klassen een attentie maken en sturen.

2.2 Het verstrekken van de informatie en het crisisteam

Bij overlijden van een leerkracht wordt een crisisteam geformeerd welke de begeleiding verder zal coördineren. Dit crisisteam bestaat uit: de directeur, een groepsleerkracht, de intern begeleider en eventueel andere externe, zoals een deskundige.

Zie verder pagina 2 en 3

Het vertellen van het verdrietige nieuws.

Er kan gekozen worden om aan de kinderen het bericht in een gesloten enveloppe mee te geven, met nadruk dat kinderen het thuis openen, opdat de eigen ouder het kind kan opvangen. Vooraf kan via mail/groepsapp aan de ouders gevraagd worden hun kind zelf van school te halen op die dag.

- De leerlingen van de groep worden door de directeur, ib'er en/of een leerkracht geïnformeerd.
- De vervanger voor de groep wordt extra ondersteund ivm verliesverwerking
- Na de informatie wordt de mogelijkheid geboden het te verwerken door middel van een klassengesprek. Hierin kan iedereen zijn emoties van dat moment even kwijt
- Vervolgens is er een aangepast programma voor die dag. Bijvoorbeeld het maken van een tekening, het opschrijven van herinneringen, etc.
- Kinderen die zich het overlijden van hun leerkracht erg aangetrokken hebben, kunnen in overleg met de ouders naar huis.

Begeleiding tussen overlijden en uitvaart en nazorg, zie ook pagina 5

- Afhankelijk van hoe de groep reageert kan in de dagen erna telkens begonnen worden met een klassengesprek met daarin aandacht voor de overledene, de reacties etc.
- Zo spoedig mogelijk brengt het team of een delegatie een bezoekje aan de nabestaanden.

- Er wordt op de school een herdenkingshoekje gecreëerd met foto en condoleance register. Met de nabestaanden wordt gesproken over hun eventuele wensen m.b.t. de begrafenis/crematie
- De klas van de overleden leerkracht gaat als groep onder begeleiding van de andere leerkrachten en hun ouders naar de begrafenis/crematie. Aan de ouders van de overige leerlingen wordt gevraagd hun leerlingen naar de rouwdienst te begeleiden.
- De ouders kunnen er voor kiezen af te zien van het bijwonen van de begrafenis/crematie door hun kind. Deze kinderen blijven dan thuis.
- Op de eerstvolgende schoolbijeenkomst wordt aan de overleden leerkracht gerefereerd.

3. Checklist bij het overlijden van een ouder, broer of zus van een leerling

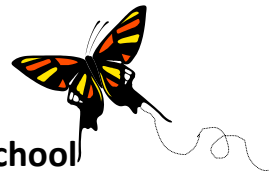
3.1 Bericht komt binnen: mondeling, telefonisch, via de post, advertentie of via een officiële mededeling. Zie pagina 2

3.2 Het vertellen van het verdrietige nieuws

- In de groep wordt in een kringgesprek gepraat over het overlijden van de ouder van het kind. Hier moet ruimte zijn om eventuele emoties te tonen. Waar nodig vraag de intern begeleider erbij. (m.n. in de groep waar de leerling zit)
- In overleg met de ouder kan er een herdenkingstafel ingericht worden.
- De groepsleerkracht overlegt in het team wie naar de begrafenis/crematie gaan. In ieder geval een directielid en de groepsleerkracht.
- Klasgenootjes kunnen onder begeleiding naar de begrafenis wanneer dit gewenst is.

3.3 Nazorg

- Als het kind van de overleden ouder weer op school komt wordt hier uitgebreid aandacht aan besteed in een kringgesprek. Gesprekspunten kunnen zijn: Wat is er gebeurd? Wat is er veranderd? Hoe voel je je?
- Realiseer je dat een kind in een bijzondere positie komt: hij heeft iets heel ergs meegemaakt en komt op school in een uitzonderingspositie, hij/zij is immers vaak de enige die dit heeft ervaren. Misschien heeft een kind ook niet de behoefte om er in de kring over te praten. Wees hier alert op. Geef het kind in ieder geval de tijd om het gebeurde op zijn/haar manier te verwerken.
- Bescherm het kind door met de klas af te spreken dat de vragen aan de leerkracht gesteld wordt, zodat het kind gewoon kind kan zijn. I.o.m. de leerkracht kan het kind dan af en toe de vragen beantwoorden.
- Biedt het kind een boekje aan (zie verwerkingsvormen rouw) om in te kunnen schrijven/ tekenen als hij daar behoefte aan heeft.
- Houdt het kind in de gaten, terugval in gedrag en resultaten kan ook pas na een jaar zichtbaar zijn.
- Je kan informatie inwinnen over begeleiding bij de opsteller van dit protocol.
- Houd als groepsleerkracht contact met de overgebleven partner over het gebeurde en over de reacties van het kind.

4. Checklist bij het overlijden van een medewerker binnen de school

Hierbij moet gedacht worden aan: conciërge, schoolschoonmakers, bestuursleden

4.1 Bericht komt binnen: mondeling, telefonisch, via de post, advertentie of via een officiële mededeling. Zie pag 2

4.2 Het verstrekken van de informatie

- De groepsleerkrachten vertellen het gebeurde in de groep.
- In een kringgesprek wordt er over gesproken.
- De directie neemt contact op met het bestuur.
- Het bestuur/ directie plaatst een advertentie.
- In het team worden afspraken gemaakt wie naar de begrafenis/crematie gaat en hoe.
- Er wordt met de overgebleven partner contact gezocht over de wensen rondom deze begrafenis/crematie.
- Directie en een of meerdere teamleden zullen een bezoekje brengen aan de overgebleven partner.

5. Checklist bij het overlijden van ouders/partner/kinderen van leerkracht, medewerker etc.

5.1 Het bericht komt binnen: mondeling, telefonisch, via de post, advertentie of via een officiële mededeling. Zie pag 2

5.2. Het verstrekken van de informatie:

- In onderling overleg bepalen wanneer en door wie het verdrietige nieuws zal worden verteld in de betreffende groep(en), aan de ouders en andere geledingen.

5.3. Organisatorische aanpassingen:

- Vervanging regelen voor groep. Vervanger begeleiden m.b.t. rouwverwerking
- Zorgen voor informatie aan de ouders.
- Collega's, die bij de uitvaart aanwezig willen zijn, uitroosteren.

5.4. Contacten met medewerker:

- Uiterlijk de dag na het overlijden neemt de directeur contact op.
- Informeren welke informatie over het overlijden aan de leerlingen verteld mag worden.
- Een afspraak maken voor een bezoek. Hierbij is in ieder geval de directie aanwezig.
- Minstens met zijn tweeën gaan (in ieder geval niet alleen).
- Vraag wat de school kan betekenen voor de medewerker. Belangrijk is om voor de leerkracht een aanspreekpunt op school te hebben. Dit moet iemand zijn waar de leerkracht een goede band mee heeft. De leerkracht moet zelf deze behoefte voelen.
- Overleg over alle te nemen stappen:
  - Bezoekmogelijkheden van groepsleerkracht(en)
  - Bijwonen van de uitvaart/ reservering plaats in de kerk voor kinderen en ouders.
  - Brief die naar ouders van de groep(en) uitgaat.
- Kaart namens het team.
- Bloemstuk namens team en kinderen.

6. Standaard brieven/formulieren

In dit hoofdstuk treft u een aantal formulieren, voorbeeldbrieven aan die gebruikt kunnen worden bij de communicatie over een plotseling sterfgeval en om gegevens en afspraken vast te leggen.

Standaard formulieren

Vaak is het moeilijk om steeds weer “het verhaal” over een plotseling overlijden te moeten vertellen. Om zeker te zijn van de juiste informatie legt u die vast op het standaard formulier. (bijlag 2)

Voorbeelden van brieven

Om te zorgen dat iedereen voldoende geïnformeerd is zijn er een aantal voorbeeldbrieven opgenomen voor leerlingen, ouders en personeel. Deze brieven zijn zo gemaakt, zodat ze passen binnen de schoolcultuur en werkwijze van de school. (bijlag 3)

8. Informatie en boeken

Zoek prentenboeken/ verhalenboeken passend bij de leeftijd, de groep en de situatie. De website ‘in-de- wolken’ biedt recente materialen.

www.mooibewaard.nl (rouwslinger)

www.in-de-wolken.nl

www.omgaan-met-verlies.nl

www.achterderegenboog.nl

www.kankerspoken.nl (voor ouders en kinderen bij ernstige ziekte)

Boeken:

Fiddelaers-jaspers R.

Afscheid voor altijd; omgaan met verdriet en rouw in het primair onderwijs (1996)

Fiddelaers-Jaspers R.

Jong verlies – vervolg op voorgaande, nieuwere versie beschikbaar zie ‘in-de- wolken ‘

Essen, I.van

Ik krijg tranen in mijn ogen als ik aan je denk

Emmerik, Y. Van

Als vlinders spreken konden.

Verhalen van Toon van Telgen over missen, verdriet, pijn.

Als iemand dood gaat ...

De meest gestelde vragen over kinderen en de dood...

Kikker en het vogeltje

Derk Das blijft altijd bij ons

Toverdruppels

Grote boom is ziek

Achtste groepers huilen niet

Ondersteuning, informatie en advies bij opsteller van dit protocol:

Anneke Blokzijl: Praktijk voor RT en verliesverwerking: anneke_blokzijl@hotmail.com

Bijlage 1: voor leerkracht en ouders

Ontwikkeling van het kind van 0 tot 12 jaar, geënt op het gebied van het bevatten van het begrip 'dood'.

0 tot 2 jaar

De eerste levensbehoefte voor baby's is warmte, liefde, zorg en koestering. Het maakt niet uit van wie ze het krijgen, ze zijn in staat deze zorg van iedereen te accepteren. Maar ze kunnen wel onrustig zijn wanneer ze aan veranderingen moeten wennen, wanneer er bijvoorbeeld iemand wegvalt. In hoeverre baby's zich dit alles bewust zijn en wat er zich in hun hoofdjes afspeelt, kunnen wij niet weten omdat ze nog niet met ons communiceren in taal. Het natuurlijke hechtingsproces van zo'n baby raakt wel verstoord (eenkennigheidfase), en dat kan op latere leeftijd weer (gedrags)problemen veroorzaken.

Iets oudere kinderen (1 à 2 jaar) kunnen geschokt reageren wanneer er iemand wegvalt van wie ze afhankelijk zijn. De behoefte aan contact wordt niet bevredigd, het onbegrip uit zich dan in huilen en het vaak onrustig zijn. Ook kan de interesse in de omgeving (tijdelijk) minder worden.

2 tot 5 jaar

De wereld van dit kind is nog erg klein, de wereld draait om hem of haar en het kind denkt nog dat iedereen de wereld ziet zoals hij of zij het ziet (het egocentrisch denken). Ze begrijpen nog niet wat dood is, snappen het onomkeerbare nog niet. De dood is voor hen een soort slaap, een tijdelijke toestand die gerepareerd kan worden. Deze kinderen zullen ook vragen blijven stellen over wanneer diegene die ze missen terug komt, er is geen besef van vroeger en de toekomst, ze leven nu. De kinderen leven nog tussen fantasie en realiteit, alles leeft (zelfs auto's) er is misschien geen plaats voor de dood in hun wereld, alles wat kapot is, kan gerepareerd worden in de fabriek. Maar ondertussen kunnen ze zich ook wel verantwoordelijk en schuldig voelen, ze hangen tussen realiteit en fantasie in.

Geef eerlijk antwoorden op hun vragen, passend bij hun leeftijd. Waak ervoor dat je fantasieantwoorden geeft, want daar kunnen ze 'juist mee op de loop gaan'. Wees niet verbaast dat ze snel schakelen van verdriet of vragen naar vrolijk buitenspel en rennen etc. Dat past bij deze leeftijdsfase.

6 tot 11 jaar

De kinderen beginnen zich te realiseren dat de dood onomkeerbaar is en bedenken zich dat het hen ook kan overkomen. Maar meestal vinden ze dat doodgaan bij oude mensen hoort en schuiven het dus voor zich uit.

De jongste kinderen (6 tot 8 jaar) proberen de dood een uiterlijk te geven, het neemt volgens hen een bepaalde vorm aan, een skelet of geest, en je kunt er heel hard voor wegreppen als je het maar op tijd ziet.

Ontkenning is in deze leeftijdsgroep vaak de eerste reactie, doen alsof er niets gebeurd is. Hier moet je als ouder maar ook als leerkracht goed opletten, je geeft een kind dan minder snel steun terwijl ze het wel nodig hebben! Samen dingen ondernemen, herinneringen ophalen kan dan een goede manier van verwerking zijn.

Wat de kinderen in deze leeftijdsgroep sterk hebben, is dat ze een oorzaak gaan zoeken en deze dan vaak bij zichzelf leggen. Ze denken dat ze zelf schuldig zijn aan de dood van de ander, terwijl dat in de meeste gevallen absoluut niet zo is.

Als ze vragen stellen willen ze graag concreet en praktisch weten wat er gebeurd is en wat gaat er gebeuren. Geef daar open en eerlijk antwoord op. Maak mogelijk gebruik van prentenboeken als je zelf antwoorden niet precies weet.

Vanaf 11 – 12 jaar

De kinderen kunnen abstract denken, kunnen zich een mening vormen over bijvoorbeeld leven na de dood of God in de hemel.

Ze kunnen hun gevoelens ook goed omschrijven. Deze leeftijd is ook het begin van de puberteit, bij het ene kind wat eerder dan bij het andere kind. Juist in de puberteit 'voelen' gevoelens heftiger en kunnen ze tot conflicten leiden met andere mensen.

Ook het schuldgevoel uit de vorige fase speelt nog wat mee, kinderen kunnen zich heel schuldig voelen over bepaalde gedachten, dingen die ze ooit gedacht hebben over de persoon die nu net dood is.

Mede doordat ze nu vooral abstract en veel nadenken, kunnen ze zichzelf een angst aanpraten voor de dood. Het begrip 'dood' kan heel beangstigend werken omdat ze niet weten hoe en wat en wanneer. Voor het zelfde geld ben je er morgen niet meer.

In deze leeftijd denken de kinderen ook vaak dat ze degene die weggevallen is moeten vervangen, de rol die een broer of zus bijvoorbeeld in een gezin had, moet voor hun gevoel overgenomen worden, terwijl dat helemaal niet hoeft.

Heel belangrijk is (eigenlijk bij alle leeftijdsgroepen) dat de kinderen met elkaar, maar ook met andere mensen van andere leeftijden blijven praten. Als ouder en leerkracht heb je daarbinnen de rol dat je probeert om duidelijk te blijven maken dat je nog steeds om het kind geeft, het kan zich behoorlijk in de steek gelaten voelen.

Bijlage 2: voorbeeldformulier t.b.v. de communicatie

Overleden is op:

(datum invullen)

Naam:

j/m

Contactpersoon familie:

Adres familie:

Telefoonnummer:

Stellen wel/geen prijs op meelevende

Contactpersoon van de school:

Hij/zij was leerling uit groep:

Beste relaties:

groep

groep

groep

Familie:

groep

groep

groep

Het overlijden is het gevolg van:

Waren er anderen bij betrokken? Zo ja wie

(van school):

Verdere bijzonderheden mogen wel/niet

bekend gemaakt worden:

De begrafenis/crematie wordt verzorgd

door:

Telefoonnummer:

En vindt plaats op (datum):

Te:

Om (tijd):

Met de familie is afgesproken:

Bloemen: ja/nee

Bijzonderheden:

Toespraak: ja/nee

Wie:

Advertentie: ja/nee

Aantal aanwezigen namens

school:

Leerlingen met/zonder

ouders:

kinderen beginnen dan in de kring in hun eigen klas. Om 9.45 uur gaan we met de kinderen naar buiten en vormen we een rij aan de .....straat. Het is de bedoeling dat de kinderen aan de overkant van de straat gaan staan. (dit in verband met het oplaten van de ballonnen). Wij willen aan u vragen achter uw kind te gaan staan, zodat u uw kind emotioneel kan ondersteunen, mocht dit nodig zijn. Zo maken we een erehaag voor Juf ..... als ze in de rouwwagen langs de school rijdt. Wij zullen met de kinderen een lied voor juf ..... zingen en ballonnen oplaten. Aansluitend zal de rouwwagen verder rijden naar Zwolle. Tevens willen we u vragen uw auto niet in de .....te parkeren, zodat de rouwwagen op een gepaste manier langs school kan rijden.

Na contact met de familie kan ik u mededelen, dat ouders die met hun kind(eren) afscheid willen nemen, hierbij ook uitgenodigd zijn voor de plechtigheid in Zwolle. Indien u er de voorkeur aan geeft niet naar de plechtigheid te gaan, willen we u verzoeken uw kind na het afscheidsmoment mee te nemen of op te halen. Wij zullen als team naar de plechtigheid gaan.

Mocht u samen met uw kind naar de plechtigheid willen, dan verzoeken wij u **zelf** vervoer te regelen. Wij hebben er als school bewust voor gekozen dit niet te organiseren, gezien de emotionele betrokkenheid van ons team. We hopen op uw begrip hiervoor.

Het zal duidelijk zijn dat u een dergelijke beslissing zelf moet nemen, daar u het beste weet wat een dergelijke plechtigheid kan los maken bij uw kind. Wij kunnen ons voorstellen dat de verwerking van de tragische gebeurtenis bij sommige kinderen niet zonder (heftige) emoties verloopt.

Bij vragen of moeilijkheden met de verwerking ervan kun u contact met ons opnemen.

Mocht u de familie willen condoleren, dan kan dat middels een schriftelijke condoleance op ..... van ..... uur in het te ..... . De familie is hierbij niet aanwezig. Ook kunt een gebruik maken van onze stiltehoek voor juf ..... en in het boek uw condoleance schrijven.

Vriendelijk groetend;

Namens het team van KBS De Kwinkslag

Wij zijn geschokt en intens verdrietig nu

Nova

is overleden.

Nova, we houden van je tot de maan en weer terug!

Wij wensen zijn ouders, broer, familie en vrienden
alle kracht toe.

Deze week branden wij elke dag een kaars
om hem te gedenken.

Kinderen, team en ouders van
KBS de Kwinkslag
Slagharen